

A principi de la dècada de 1990, la publicació d'alguns monogràfics de revistes especialitzades i dels primers llibres sobre temàtiques properes a l'antropologia de l'esport, testimoniaven la primerenca eclosió d'aquesta disciplina a l'Estat espanyol, en part, estimulada per la proximitat de la celebració dels Jocs Olímpics de 1992. El llibre de Teresa del Valle sobre la Korrika al País Basc (1988), el celebrat número inicial de la Revista d'Etnologia de Catalunya (1992) sobre "cultura i esport" o l'obra d'Acuña (1994) *Fundamentos socioculturales de la motricidad humana y el deporte*, són alguns exemples de la joventut d'un àmbit de recerca que, com passa en altres dominis de les ciències socials aplicades a l'esport, lluny d'estar consolidat en aquest país, ofereix en canvi clares mostres de vitalitat. A hores d'ara, aquesta vitalitat té una continuïtat visualitzable sobretot en congressos, projectes de recerca universitaris i publicacions especialitzades. Alhora, el caràcter transdisciplinari de molts estudis reeixits des d'altres ciències socials — com la història de l'esport o la sociologia— o bé des de l'àmbit de les ciències de l'activitat física, mostren una bona salut de la mirada antropològica cap a l'esport i les seves manifestacions socioculturals. La seva institucionalització o consolidació disciplinària és, no obstant això, tota una altra cosa. És per tot això que, ja d'entrada, l'aparició del llibre editat per Xavier Medina i Ricardo Sánchez esdevé una aportació oportuna i necessària. Oportuna en el temps perquè ofereix la possibilitat d'observar l'estat de l'antropologia de l'esport en aquest país després de 10 o 15 anys de desenvolupament més o menys sostingut, i necessària perquè reculli en un sol volum una part considerable dels nous camins temàtics i metodològics a resseguir en el futur proper.

Els editors tenen, a més, una ja sòlida carrera al darrere que els permet realitzar una acurada selecció i presentació dels textos compilats. Xavier Medina, antropòleg social, és investigador del Departament d'Estudis de Cultures Mediterrànies de l'Institut Europeu de la Mediterrània de Barcelona, i un especialista en antropologia de l'esport. Ricardo Sánchez, d'altra banda, és antropòleg i professor de la Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i l'Esport de la Universitat Ramon Llull, ha estat president de l'Asociación Española de Investigación Social aplicada al Deporte i és un reconegut estudiós de l'antropologia de l'esport a Catalunya. El resultat de l'esforç d'aquests especialistes en l'edició del llibre és notable i respon fidelment a la seva intenció, implícita en la introducció de l'obra, de refle-

xionar sobre l'estat de la disciplina a partir de la presentació d'aportacions significatives sobre el tema. Anem, però, a veure quines són aquestes aportacions.

El primer dels articles de l'obra ("Cultura físico-deportiva: una propuesta desde la antropología") correspon a Javier Escalera, professor d'antropologia social de la Universitat de Sevilla. Escalera planteja en aquest text una interessant reflexió al voltant de la perspectiva antropològica —i bé hi podríem afegir de la perspectiva de les ciències socials en general— dels continguts reals de les pràctiques esportives en el context determinat en què es desenvolupen. L'anàlisi en profunditat d'aquestes pràctiques ha de comportar, necessàriament, el coneixement i estudi de les estructures econòmiques, polítiques i socials, així com dels models i valors culturals, del marc en què s'integren, és a dir, de la societat que n'és l'escenari. Si bé aquest és un plantejament ja subratllat i conegut des de les ciències socials i l'antropologia en particular, a Escalera el porta a parlar del concepte de cultura físico-esportiva, que defineix com un conjunt de models, pautes, valors, costums, hàbits, imatges, significats, funcions manifestes o profundes que són compartides per una col·lectivitat i que són transmeses de manera intergeneracional. Des d'aquest punt de vista, la cultura físicoesportiva es troba integrada en el sistema sociocultural general. La proposta d'Escalera és interessant perquè emfatitza la necessitat d'anàlitzar aquesta amalgama social i cultural que conforma les pràctiques esportives en cas de plantejar qualsevol tipus d'actuació, projecte esportiu o de promoció de l'esport a càrrec de les institucions i dels agents socials amb interessos o responsabilitats esportives. Allò que en configura l'anàlisi, naturalment, és polièdric i multidimensional, i esdevé molt ambiciós. Aspectes com els de família, associacionisme, grups no formals, salut, escola, edat, ensenyament, discapacitats, gènere, etc., han d'integrar una anàlisi que, per raons òbvies d'espai, l'autor només apunta a tall d'exemple en relació amb l'estudi de la sociabilitat i l'associacionisme. No obstant això, com diu el mateix autor, és rellevant que "las manifestaciones de sociabilidad físico-deportiva, y de manera muy particular las asociaciones a que dan lugar, deben ser agentes destacados a tener en cuenta en todo proyecto que pretenda la dinamización y vertebración de nuestras sociedades" (p. 38), fet que com és notori no sempre ha estat recollit des de les institucions o sectors promotors compromesos amb la intervenció esportiva.

El segon article, signat per Ricardo Sánchez, es pregunta sobre el paper i les transformacions de l'esport en la societat moderna ("El deporte: ¿nuevo instrumento de cohesión social?") i presenta, al meu parer, un dels textos més brillants del llibre, atès que l'obra pretén ser un recull d'assaigs des de l'antropologia. Sobretot perquè intenta superar els interessos sectorials de l'estudi de cas i s'endinsa en la reflexió global al voltant de la connexió entre esport, cultura i societat. Per fer-ho repassa primer allò que des de la historiografia ja s'ha estudiat a bastament, però sobre el qual encara ens és necessari tornar per entendre el fenomen esportiu: que els processos d'esportivització van units als de modernització, que en són un

indicador i alhora un estímul. En segon lloc, estudia la capacitat que incorpora el fet esportiu sobre “donar sentit” —en la mesura que simplifica la percepció del complex— a les contradiccions econòmiques, culturals i polítiques de la modernitat. Sense entrar a valorar aquest rol de “ritus de referència” que posseeix l’esport, adverteix dels que l’han estigmatitzat per legitimador del sistema —fent referència a les teories crítiques— i dels que l’han aplaudit veient-hi una funció cohesiva del caos de la modernitat, en relació amb els teòrics del funcionalisme. Per dir-ho d’una altra manera, si com digué Marx el 1848, en el món modern que s’estava forjant “tot el que és sòlid s’esvaeix en l’aire”, el paper de l’esport seria el de fer més respirable aquest aire, ni que sigui en aparença, tot i que l’aire de la modernitat en realitat segueix sent ple d’impureses. Finalment Sánchez insisteix, en la línia del que ja ha explicat i escrit en altres ocasions, sobre el pas recent d’un model de sociabilitat tancada a un model obert, de participació ciutadana. En aquesta transformació substancial la pràctica esportiva segueix essent un referent com a reflex social —les noves pràctiques apareixen allà on hi ha acció ciutadana— i com a estímul de noves dinàmiques participatives i, potser, fins i tot més democràtiques.

El tema de les identitats col·lectives i el desenvolupament de l’esport adquireix un paper molt destacat en el llibre, fonamentalment en els articles següents de Carles Feixa (“Un antropòleg en el fútbol”), Teresa del Valle (“La importancia del ritual en los procesos de etnicidad: la Korrika vasca”), Francesc Xavier Medina (“Etnicidad y nuevos rituales deportivos urbanos: la Korricursa de Barcelona”) i Jeremy MacClancy (“Nacionalismo en juego: los vascos de Vizcaya y el Athletic Club de Bilbao”). Aquests quatre articles recullen parcialment textos i reflexions ja publicats anteriorment o en alguns casos, com en el de MacClancy, són una traducció d’estudis publicats fora d’aquest país. De fet, es podria dir que conformen gairebé una unitat dins l’obra —en bona mesura dedicada al fenomen de l’esport i la pràctica de l’activitat física com a constructors de la identitat nacional a Euskadi— i en general plantegen, al meu entendre, un bon exemple i una bona aportació de la tendència d’estudi que tant l’antropologia com la història de l’esport estan desenvolupant darrerament al voltant de l’anàlisi de les identitats. El fet que siguin textos ja publicats en altres àmbits més o menys accessibles és en aquest cas un aspecte totalment secundari. L’encert dels editors ha estat aquí la seva actualització o traducció i, sobretot, fer possible la seva lectura conjunta que, finalment, aporta una visió molt consistent del fenomen de la construcció i/o reconstrucció de la identitat col·lectiva i de la seva complexitat, per mitjà de les manifestacions esportives. L’aportació de Feixa, professor de la Universitat de Lleida, esdevé una bona porta d’entrada a aquest capítol de les identitats perquè, a través del futbol però també d’altres manifestacions esportives, s’acosta inicialment de manera general a l’evolució de l’antropologia, per passar posteriorment a aspectes diversos —com ara l’articulació de les identitats en el món del futbol, l’àmbit de l’esport com a reflex d’aquestes, el fenomen dels supporters i, de manera específica, el cas

del FC Barcelona— tot posant de manifest la impossibilitat de comprendre aquests processos amb una mirada simplificadora. Què mou els milers de seguidors barcelonistes? És vigent el paper de substitut de les institucions democràtiques durant la dictadura atribuït al club blaugrana, per entendre la força identitària del club en l'actualitat? Aquestes són algunes de les qüestions que planteja Feixa i que intenta resoldre amb l'anàlisi de la funció ritual i de sociabilitat d'un club de futbol com el Barça. El tema queda obert, i en part aquesta és la intenció de l'autor, tot posant de manifest que aquest és un terreny pantanós sobre el qual encara s'han d'estendre molts ponts de coneixement amb un abordatge científic seriós que superi l'estereotip mediàtic i electoral. L'abordatge que fa Del Valle del fenomen de la korrika a Euskadi és també significatiu de la necessitat d'endinsar-nos en l'estudi dels rituals a l'hora d'analitzar els moviments nacionalistes i entendre'ls millor. La korrika, una cursa de relleus organitzada i que travessa tot el territori d'Euskal Herria —és a dir, els set territoris a banda i banda de la frontera hispanofrancesa— en defensa de la llengua basca, s'ha celebrat des de 1980 amb un potencial ritual destacat. No és una cursa competitiva i simbolitza la transferència de mà en mà, de generació en generació, de l'euskara, que es plasma en el testimoni cilíndric de fusta que es passen els corredors: "se presenta como la energía del pueblo, que lleva la lengua, que la transmite, que la respeta [...]" (p. 118). El sentit reivindicatiu, però, es manifesta en aquesta ocasió tant potent com el sentit integrador —"sirve de vehículo no sólo de afirmación, sino de integración" (p. 118)— al marge d'altres manifestacions més reduccionistes del nacionalisme. El sentit de traspàs generacional, de connexió entre passat i futur hi és fonamental, perquè és bàsic en qualsevol manifestació d'identitat nacional. El cas de la korrika, però, ha traspasat els límits d'Euskal Herria i s'ha posat de manifest en altres territoris com es pot veure en l'anàlisi que fa F. Xavier Medina de la korricursa catalana que se celebra a Barcelona. Aquesta cursa és organitzada per la colònia de bascos residents a la capital catalana amb el mateix objectiu fonamental de defensa i reivindicació de l'euskara, per bé que el context diferent en delimita i en determina el desenvolupament. A imatge de la iniciativa originària, en el cas català aquesta cursa es materialitza en un territori específic, passant per les zones de la ciutat que són significatives per als bascos establerts a Catalunya: des de la Universitat Central —on el 1993 s'impartien els únics cursos d'euskara a tot Catalunya— fins a la Nafarren Etxea o Casa de Navarra de Barcelona. La vinculació entre passat i present en les manifestacions esportives amb un sentit d'identitat nacional és, en realitat, el rovell de l'ou de l'interessant article del professor de l'Oxford Brookes University, Jeremy MacClancy, sobre l'Athletic Club de Bilbao. Per MacClancy, la comprensió de l'estreta relació entre el nacionalisme basc i el club de Biscaia passa indefectiblement per la identificació entre la combinació del modern i el tradicional, propi del moviment nacional a Euskadi, i la mateixa combinació que es dona en el cas de l'entitat esportiva: la barreja entre la modernitat (el futbol com un joc esportiu anglès propi de les societats industrialitzades) i la identitat ancestral (la cultura basca, els seus

valors i estils). En aquest sentit, i amb el pas del temps, un segle després de la seva institucionalització a Euskadi el futbol ha acabat esdevenint una “tradicional modernitat” i s’ha acabat convertint en una peça destacada del nacionalisme basc.

L’anàlisi del gènere, la socialització i la cultura són els aspectes fonamentals d’abordatge dels articles de Carmen Díez (“Deporte, socialización y género”) i de Dora Blasco (“Género y deporte. La educación física en la enseñanza pública”). El primer és un text que, a partir de l’estudi de l’organització i el desenvolupament dels campionats infantils i juvenils de futbol a Guipúscoa —que, per cert, es realitzen de manera ininterrompuda des de 1911—, planteja el futbol i l’esport en general com un espai que, en el marc de la nostra cultura, contribueix al manteniment d’una societat androcèntrica. Díez, de fet, pot arribar a la conclusió diàfana i prou significativa que l’estructura del futbol a Guipúscoa i la manera com els nois hi participen fan possible parlar d’aquest esport com un àmbit d’iniciació masculina, com una institució social que reproduceix la masculinitat per mitjà de la ritualització. Aquest fet, no per intuït i conegut en molts altres casos estudiats, deixa de ser rellevant. Dora Blasco, per la seva banda, aporta un estudi de cas realitzat en l’Escola Pública de Benabarre, en el qual es reiteren algunes de les afirmacions ja evidenciades pel cas guipuscoà anteriorment. És interessant l’aportació dels dibuixos realitzats pel nois i noies d’aquesta escola rural, que il·lustren part del discurs desplegat. Mentre que per als nois el futbol esdevé un “marcador identitari” (p. 203) que és preferit acord amb la seva masculinitat i de manera tancada respecte a l’altre sexe, en el cas d’elles s’observa un cert desig de compartir, d’entrar al grup masculí. El fet de tractar-se d’un treball etnogràfic en una escola pública no permet superar una percepció androgènica de la pràctica esportiva, perquè aquesta és una visió dominant en la societat i naturalment l’esport n’és un reflex i un observatori immillorables.

Amb aquest mateix objectiu d’observació cultural i social per mitjà de la pràctica esportiva, Gaspar Maza (“El deporte en el bar”) i F. Xavier Medina (“Actividad físico-deportiva, migración e interculturalidad”) se situen en l’estudi de la pràctica de disciplines en un context popular a Barcelona, en concret en el barri del Raval i, en el cas del text de Medina, en part també a Sant Adrià del Besòs. Per bé que es tracta de dues aportacions ben diferenciades, tenen en comú, més enllà del context social i territorial analitzats, l’estudi de la pràctica esportiva com a possible instrument d’integració i normalització de la vida quotidiana de determinats sectors populars urbans. El cas de Maza, amb un objecte d’estudi peculiar en el marc de la nostra antropologia de l’esport: el FC Amistat. És aquest un equip que participà en la categoria tercera regional i que s’articulà al voltant d’un establiment de bar del barri del Raval. Maza hi aporta experiència pròpia, atès que formà part d’aquest equip mentre durà la seva recerca entre 1991 i 1992. El que Maza pretén explicar per mitjà del seu estudi microurbà és el tipus de relacions que s’estableixen, les característiques socials i culturals, els valors i les experiències que sorgeixen en aquest triangle que bé podem dibuixar entre la pràctica de l’esport de barri, el bar

com a espai de sociabilitat i d'organització i el grup, d'extracció eminentment popular. El resultat, suggeridor, mereix sens dubte noves aportacions en casos diferents que poden aportar-nos molta més llum sobre el paper de l'esport en àmbits suburbans populars i l'estudi dels quals encara resta per fer en aquest país. L'article de Medina, d'altra banda, aprofundeix d'una manera lúcida sobre un tema al voltant del qual caldrà treballar molt i molt rigorosament en el nostre país: l'experiència esportiva com a factor d'integració i interculturalitat. Medina fa una aportació que al meu entendre té una doble significació rellevant. D'una banda, reflexiona amb una mirada suficientment estimuladora sobre la construcció d'un marc teòric propi al voltant de l'estudi del fenomen esportiu com a matèria d'ús en la construcció d'una societat intercultural, en la qual els ciutadans de procedències diverses poden experimentar en la pràctica física un element de trobada i, en definitiva, d'"integració" en el sentit d'igualtat en una "quotidianitat compartida" i sempre "al mismo nivel entre todos los individuos que componen el entramado social" (p. 233). En segon lloc, però, Medina incorpora a més l'anàlisi de tres casos reals: el Torneig de Ramadà del barri del Raval, l'Open de Futbol Sala del mateix barri i el Torneig de críquet de Sant Adrià de Besòs. L'èxit d'aquestes iniciatives, segons el mateix autor de l'article, està estretament vinculat al caràcter obert de les competicions, que es realitzen amb la participació d'equips de ciutadans d'origen magrebí o pakistanès, juntament amb equips dels mateixos barris o ciutats. Aquí es constata, en part, l'element d'identitat de la pràctica esportiva, l'experiència esportiva com a experiència compartida. Una vegada més, doncs, aflora el tema de la identitat com un dels eixos més destacats del llibre.

La part final de l'obra recull tres articles que analitzen l'àmbit de les pràctiques de risc i els esports d'aventura, sens dubte una àrea emergent tant en l'escenari urbà com en el medi natural que difícilment l'antropologia de l'esport podia passar per alt. Ricardo Sánchez ("Los usos sociales del riesgo: el deporte de aventura como configurador de una ética de la contingencia") recupera en aquest assaig el tema de la inestabilitat de la societat moderna, ara ja radicalitzada i, per tant, amb l'ingredient del risc com a protagonista. Sánchez elabora una interpretació de l'emergència evident d'aquestes pràctiques com una necessitat per tal que els esportistes de risc refacin la confiança en si mateixos. En altres paraules, les pràctiques d'aventura prefiguren un escenari d'un cert risc però amb un llinar de confiança acceptable. Així doncs, els esportistes poden excel·lir en un entorn relativament poc fiable per tal de reconstruir la seva pròpia confiança, en el marc d'una societat complexa que requereix aquesta seguretat que ella mateixa no aporta. Ángel Acuña, de la Universitat de Granada, ("El sentido del límite y el límite del sentido: 101 kilómetros en 24 horas") i Xavier Camino ("Una apropiación informal del espacio urbano a través del deporte: la Fuixarda de Barcelona y la escalada") s'endinsen en l'anàlisi de casos diferents sobre els esports i pràctiques d'aventura. El primer ens parla dels comportaments, les motivacions i les valoracions dels parti-

cipants en la cursa de 101 quilòmetres en 24 hores, organitzada des de 1995 per la Legió de l'Exèrcit espanyol. L'estudi —quantitatiu i qualitatiu— exposa com el coneixement dels propis límits i el repte del desconegut esdevenen peces fonamentals en aquest tipus d'activitats. Camino, altrament, fa un estudi sobre els usos informals de l'espai urbà per a la pràctica de l'escalada a Barcelona, tot plantejant un treball de camp per al cas de la pedrera de la Fuixarda a Montjuïc, que començà a ser visitada per escaladors urbans en la dècada de 1980. Camino supera, però, el terreny de la descripció i volgudament planteja l'ocupació informal dels espais ciutadans com a llocs comuns de trobada per a la pràctica de l'esport, com a camí enriquidor de les ciutats i més enllà de l'obsessió formalitzadora i encotilladora de les polítiques urbanístiques més o menys usuals.

Tanca el llibre el professor Luís Cantarero amb l'article "Percepción social del doping en el deporte", un intent d'explicar la visió social que hom té al voltant del sempre present problema del dopatge i els factors de la seva demonització. Cantarero ho relaciona amb la vigència aparent del fair play com a valor de l'esport d'arrel anglesa i, una vegada més, amb el valor identitari de l'esport, atès que les actituds més o menys legítimes dels esportistes professionals es vinculen estretament a la seva representativitat nacional i, per tant, al prestigi del que representen. El cas recent de l'esquiador Johann Muehlegg hi és analitzat a tall d'exemple en aquest sentit.

El llibre acaba incidint, doncs, en el que al meu entendre és l'àmbit més rellevant de l'estudi i comú a gairebé totes les aportacions: la construcció de la identitat a través de la pràctica i la percepció dels esports i les cultures que se'n desprenen i/o en són escenaris. Un fet que no ens pot sorprendre però que, com es demostra, presenta un altíssim interès per tal de comprendre millor el nostre complex món real: les xarxes socials, els valors culturals compartits, la resistència dels individus a l'homogeneïtzació formal i la voluntat de la seva afirmació. L'obra, des del meu punt de vista, és en bona mesura una invitació a resseguir l'estudi de les identitats, on l'esport —reflex de la modernització i actor en la modernitat radicalitzada— juga un rol certament important. En definitiva, aquest és un magnífic recull de treballs que, com quasi sempre succeeix en aquests casos, presenta algunes desigualtats que no passen per alt entre les aportacions de tarannà més assagístic —i, per tant, més fruit d'una amplíssima reflexió sobre un pòsit de recerques ja culminades o en procés, que no pas el resultat de la descripció d'un treball incipient— i les que ens remetent a treballs de camp sobre aspectes molt específics i amb una vocació teòrica més limitada. En canvi, però, és capaç d'obrir un ventall de temàtiques riquíssim, la qual cosa fa real allò que s'intueix que els compiladors estaven buscant: fer veure la necessitat de desenvolupar una disciplina que ens ajudarà a comprendre molt millor la interrelació entre societat, cultures i activitats físiques des de perspectives múltiples. Com escriu Luis Calvo en el pròleg, el llibre "se plantea como una plataforma de conocimiento que busca, especialmente, esti-

mular la observación del deporte con nuevas ópticas, con la sana intención de propiciar el desarrollo de una masa crítica significativa [...]” (p. 10). En això, l’obra compilada per Medina i Sánchez excel·leix i, encara més, mostra amb claredat quines són les perspectives usuals d’estudi de l’antropologia de l’esport en l’actualitat a l’Estat espanyol, sense deixar de fer una certa mirada enrera al voltant de l’obra feta fins al moment. Culturas en juego, doncs, esdevé alhora un punt d’arribada i un estímul necessari per a futurs investigadors de la nostra antropologia de l’esport.

Xavier Pujadas